

Magyarország a Monarchiában

A Monarchia-kutatás fejlesztésének irányairól

Ez év október 17-én ünnepeljük majd Deák Ferenc születésének kétszázadik évfordulóját. Az évforduló alkalom arra, hogy Deák is elnyerje – visszanyerje – „véglegesen” helyét a 19. századi magyar történelem panteonjában, legnagyobb kortársai, Kossuth, Széchenyi – no és József nádor – között. Helyét eddig attól függően nyerte vagy veszítette el a legnagyobb kortárs magyarok sorában, hogy ki hogyan értékelte az 1867-ben létrejött osztrák–magyar államközi szerződést, a kiegyezési államrendszert. Néha még azt is feledve, hogy az 1867. február 15-én létrejött megállapodást lényegében 1848. március–áprilisban alkották meg, hogy az 1848. április 11-én szentesített törvények már rögzítették az alapelveket. Deák műve 1860–67 között nem több s nem kevesebb, mint a '48-as alapelvek magyar állami önállóság szempontjából következetes, taktikai érvényre juttatása. Akárhogy is tárgyalják majd napjaink vitái Deák Ferenc szerepét a polgári magyar állam megteremtésében – 1848-ban, 1867-ben –, a kiegyezési államrendszer a Monarchia utódállamainak történetírásaiban – így az osztrák, a magyar, a cseh, a szlovák, a román, a horvát, a szerb, a szlovén, részben a lengyel történetírásban – mindenütt összekapcsolódott Deák nevével. Mert hogy 1918 óta a volt közös *egyetlen* államról a térségben *kilenc*, nemzetállami szempontokat követő és visszaigazoló történetírás beszél. A kutatók sok évszázados nemzeti történelmük egyik fejezeteként tárgyalják az 1848–(1867)–1918 között fennállt államrendszer korszakát. Érthetően, de el nem

fogadhatóan saját mai nemzetállami létük „előtörténeteként” – többnyire ellenképeként – tekintenek az 1848–1918 közötti államrendszerre, amelynek széttörése árán jutottak el történelmük vélt csúcspontjára, a nemzetállami léthez. Ez a politikusok részéről még talán érthető, de történészekről nehezen elfogadható. Azon viszont csak szomorkodni lehet: lassan a Monarchia történelmét kutatók körében elfogadottá válik: anélkül is lehet érdemlegesen mondani a valamikori államszervezetről, az ottani politikáról, kereskedelemről, társadalomról, kultúráról, hogy a mai kutató ismerné az akkori emberek, intézmények nyelveit. Pedig a német, a magyar, a cseh, a horvát nyelv jó ismerete nélkül nem lehet a korabeli államtörténeti, gazdasági, kulturális élet írott, érdemi emlékegyeit sem elolvasni, sem értelmezni...

Legalább most már, az intézményesült nemzeti viták 150 éve után, az európai integráció korában fel kell adni a történészszakmában ezt a rossz hagyományt. Feladni az 1848–1918 közötti hét évtized tárgyalásában az egyoldalú államrendszer és pártpolitika központú megközelítéseket. (Még akkor is, ha a kor egyik lényeges terméke a köz- és szakigazgatás, a politikai érdek-képviseleti rendszer kiépítése volt.) Kutatóinknak hozzá kell szokniuk: a kor politikusai Bécsben, Budapesten, Zágrábban, Prágában számoltak egymással, s e számítástól függően döntöttek. Döntöttek helyi kérdésekben, s a gyáralapítók attól függően fektettek be Alsó-Ausztriában, Morvaországban, az Alföldön vagy a dalmát tengerparton, hogy milyen volt a Mo-

narchia különböző területeinek nyersanyag- és munkaerőpiaca, a lakosság vásárlóereje. A Monarchiában szabadon vándorolt a munkaerő, nagyapánk iparos papírjaiban Kassa, Brassó, Fiume, Graz után Duna melléki háromnyelvű falu nevét olvashatjuk. Az unokáknak, a dédunokáknak pedig tudomásul kell venniük: amik nekünk „idegen nyelvek”, azok elődeinknek anyanyelvek és természetes munkanyelvek voltak; ami nekünk történész-kongresszuson nemzetközi összehasonlítás tárgya, az elődeinknek a szabad mozgás tere, természetes életkeret volt...

2003. Keressük Magyarország helyét Európában, keressük a Magyarországon élő emberek megélhetési lehetőségeit a világ termelési és kulturális piacain. Keressük a magyar nyelvű kultúra megmaradási, modernizálási stratégiáit. Hasonlóan cselekszenek a környezetünkben, szomszédainkban élő népek is: osztrákok, csehek, szlovákok, ukránok, románok, horvátok, szerbek, szlovének. Mert mai-holnapai életkeretünk a kontinentális, sőt interkontinentális gazdasági és szellemi világpiac. Itt az ideje, hogy a közvetlen múltunkhoz, az előző 150 év történelméhez is az akkori valós életkeretek feltárásának igényével közelítsünk. Amelyek viszonyítási pontokat kínáltak elődeink életstratégiáinak kialakításához. Legyen szó egyszerű iparos-vállalkozóról vagy az állami rendszerről gondolkodó, író politikusról...

Akár nagyapáinkról, akár Deák Ferencről.

Elővesszük irattartóinkból „A magyar történettudomány az ezredfordulón” kézirat műhelyvita-anyagát. Készült 2000 júniusában. Az őstörténettől a jelenkortörténetig tartalmaz témapreferenciákat a magyar történészkollegák számára. Az 1848–1918 közötti korszak kutatásának fejlesztéséhez négy témajavaslatot emeltünk ki.

1. *Az ipari-technikai forradalom kibontakozása Közép- és Kelet-Európában (1864–1914)*. A vasmezmunkálás, kohászat fejlődése révén iparcikk- és élelemtermelés tömegesedése, a gőzgép majd benzinmotorok révén a közlekedés – az elektromosság által a hírközlés forradalma zajlik. Ez az eszközhasználat átalakulásához vezet a

mindennapok világában. És az ipari forradalom elvezet a tömegkulturális forradalomhoz (tömeges írás- és olvasáskultúra, művészetek tömeges élvezete). (A Monarchia utódállamainak történetírásaiban tudomásul sem vett tematika, amelyik új típusú történész-műveltséget kíván.)

2. *Az ember épített környezetének, ember és természet viszonyának átalakulása.* A lényegében ma meglévő környezetépítészeti akciók tömeges megindulása a korszakban: lakás, település-szerkezet, benne a közigazgatási-közkulturális-közlekedési csomópontok épületegyütteseivel, a tudatos termőföld- és erdőgazdálkodás, vízgazdálkodás kialakulása. (A Monarchia utódállamainak történetírásaiban csak periférikusan tárgyalt tematikák.)

3. *A kollektív önazonosságok, a politikai, a szociális, a nemzeti önazonosságok szervezeteinek kiépülése.* A politikai intézmények (hatalomgyakorló államszervezetek, választási demokráciák, pártok stb.) eddig alaposan kutatott témái mellett az új hivatásként megélt értelmiségi-tisztviselői középosztály, szervezetekbe tömörülő ipari és földműves társadalom, valamint a Monarchia területén végbement nemzeti identitások egymásba fonódó feltárása. (Az összehasonlító vizsgálatok épp a kutatók hiányos nyelvismerete és a nemzetállami szempontok eluralkodása miatt évtizedek óta késnek.)

4. *Az államrendszer (közigazgatás és szakigazgatás) birodalmi szintű vizsgálata.* Az osztrák–magyar, a horvát–magyar kiegyezés csakis a Habsburg Birodalom reformjainak (1804, 1860, 1861), a német nyelvű területek területigazgatási átalakításának (a német császárság megalakulása, Ausztria kiszorítása stb.) kereteiben értelmezhetőek. A mérce: az igazgatási rendszer mennyire segítette a közös állam területén élő polgárt az anyagi-szellemi gyarapodáshoz, mennyire segítette, hogy a kor nagy technikai, életmódbeli újításai a mindennapok világában kiteljesedhesse-nek...

2003. április. Hát itt tartunk. Elővesszük újra javaslatainkat. Legalább diákjainknak, az újrakezdett egyetemi kurzusok számára...

GLATZ FERENC

Az 1867. évi kiegyezésről

Tökéletes alku vagy az „elnyomók hegemoniája”?

Kossuth – Deák Ferenc egykori harcostársa – az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezést a magyar önrendelkezési jog elárulásának, végzetes lépésnek tekintette, melynek következtében Magyarország nem lesz ura többé sorsának. Mai kifejezéssel szólva: *beprogramozta az elkövetkező összeomlást.* A historikus Szekfű Gyula egy történeti elemzésbe ágyazva leszögezi: *„négy száz éves közjogi történetünknek 67 a tetőpontja [...] függetlenségünk soha nem volt oly reális és biztos, mint a kiegyezés folytán”.*

Bizonyos, hogy az 1526 utáni századokban meg-megújuló magyar (sokáig rendi) függetlenségi törekvések és Bécs párharcában kialakított *kompromisszumok legjelentősebbike* az 1867. évi kiegyezés. Olyan szintű önállóságot biztosított a Habsburg Birodalmon belül, amilyen még nem volt soha.

Az Ausztria és Magyarország közötti, tartalmában valójában államjogi szerződés törvényként mindössze 69 §-ból áll, alig 11 oldalt tesz ki a Corpus Iurisban.

A kiegyezés, „az Ausztriával közös érdekű viszonyokról” szóló 1867:XII. tc. alapja a Pragmatica Sanctio (1722/23. I–III. tc.), amely Ausztria és Magyarország szétválaszthatatlanságát mondja ki, az uralkodó és a védelem közösségét hangsúlyozva. De ugyanígy alap az 1848. évi parlamentáris alkotmányosság és állami függetlenség elve is. Deák törvényszövegében Magyarország alkotmányos *közjogi és belkormányzati önállóságának biztosítása* a vezérfonal. Ehhez pedig „alapfeltétel az, hogy a teljes alkotmányosság Ófelsége többi országában ... életbe lépjen, mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselőivel léphet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe”. Keveset emlegetett momentum ez, pedig nagy a súlya: az erősebb Ausztria csak akkor nem túl

veszélyes Magyarországra, ha az uralkodó (császár) kezét ott is köti a parlamentáris alkotmányosság. Valójában ez biztosította az osztrák–német liberálisok számára a szabadelvű politikai be rendezkedést.

A *közös ügyek* az uralkodó személynél: a *védelem* és a *külügy*. Nemzetközi szerződés csak úgy köthető, hogy azt mindkét ország parlamentje becsikelyezhesse. Ugyanakkor a közös minisztériumok az egyes országok belélettét nem befolyásolhatják. Hallgatólagosan elfogadást nyert, hogy a közös minisztériumok Bécsben székeljenek, s az is, hogy ezek irányításában az uralkodó döntő szerepet kapjon. Azt azonban a törvény is leszögezte, hogy a hadsereg egységes vezérlete, vezénylete és belső szervezete „Ófelsége által intézendőnek ismertetik el” (11. §.). Persze a haderő kiállítása, fenntartása, sőt a védelmi rendszer meghatározása az egyes parlamentek hatáskörébe került.

A pénzügy nem lett közös. Csak a közös haderő és a külpolitika számára szükséges külön pénz kezelésére jött létre az ún. közös pénzügyminisztérium; a valóságos pénzügyeket az osztrák, illetve magyar külön pénzügyminiszterek intézték, ők utalták Bécsbe a közös kiadások fedezetét.

A legnagyobb *gondot a közös ügyek paritásos kezelése* okozta. Hogyan lehet egy közös parlament nélkül parlamentáris úton ellenőrizni a közös kormány-szerveket? S hogyan kell meghatározni a közös költségek megosztását? Ezt a célt szolgálta a bizottságok rendszere. A „kvótaügyi bizottság” határozta meg, hogy Magyarország 30%-ot fizet közös költségre. (Eredetileg 25%-ot akartak adni.) Ez még vegyesbizottság volt, nem úgy, mint az ún. delegációk, melyek parlament-pótlékként ellenőrizték a közös szerveket. Mert a magyar és osztrák delegációk (60–60 fő) külön-külön ülészttek, hol Bécsben, hol Pes-